İKİNCİ BÖLÜM

ERKEN OSMANLI TARİHYAZIMINDA MOĞOL HATIRALARI*

BAKİ TEZCAN
ÇEV. ZEYNEP NEVİN YELÇE

Bu çalışma, Osmanlıların on dördüncü yüzyıldaki tarihyazımlarına, nihaî süzerenleri olan Moğollar ile ilişkilerinin nasıl yansıdığı sorusunu cevaplamaya çalışıyor. Osmanlı hanedanının kurucusu olan Osman, 1300 yılı civarlarında Bizans Bitinyası'nda (kabaca, kuzeybatı Anadolu'nun Marmara Denizi'nin doğu taraflarına düşen bölgesi diyebiliriz) askeri faaliyetlerine başladığında, Anadolu'nun büyük bir kısmı, 1258'de Bağdad'ı feth edip Abbasî Halifeliği'ni orada sona erdiren ve Cengiz Han'ın torunu olan Moğol hükümdarı Hülâgü'nün (ö. 1265) Azerbaycan'da kurduğu İlhanlı hanedanının kontrolü altındaydı. Ancak Osmanlı kaynaklarının çoğu, ya Moğollardan hiç söz etmez, ya da onları sadece Anadolu'nun baş belası olarak anar. Onların yerine, bu kaynaklar, Osmanlıları,

* Makalenin İngilizce aslı, H. Erdem Çıpa ve Emine Fetvacı'nın derlediği *Writing History at the Ottoman Court*: *Editing the Past, Fashioning the Future* (Bloomington: Indiana University Press, 2013) adlı kitapta yayınlanmıştır (23-38). Kitabı doğuran sempozyuma ("Editing the Past, Fashioning the Future: Historiography of the Ottoman Empire," 30 Ekim 2009, Indiana Üniversitesi) katılan meslektaşlarıma, sempozyumu organize eden ve kitabı derleyen Emine ve Erdem'e, makaleyi okuyan Gottfried Hagen ve anonim bir hakem okuyucuya, sempozyumdaki sunuşumu gözden geçirirken bana yol gösteren yorumları için müteşekkirim. Makalenin Türkçe çevirisi daha önce Heath Lowry Armağan'ında yayınlanmıştır. *Journal of Turkish Studies* 40 (Cambridge, Mass.: Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2013), 385-399. Bu çeviri, kendisine sonsuz şükran borçlu olduğum Dr. Zeynep Nevin Yelçe tarafından yapılmış, tarafımca da gözden geçirilmiştir. Gerek makalenin aslında, gerekse çevirisindeki eksikliklerin sorumluluğu, elbette ki benimdir.

Anadolu'nun çoğunu on birinci yüzyılın son çeyreğinden, önce İlhanlılara tabi olup sonra da siyaset sahnesinden tümüyle çekildikleri on üçüncü yüzyıla kadar yönetmiş olan Anadolu Selçukluları ile bir vasallık ilişkisi içindeymiş gibi tahayyül eder.

Oysa Osmanlıların en eski tarihi rivayetleri, Moğolların daha farklı bir şekilde içinde yer aldıkları bir kurguyu yansıtıyordu. Bu farklı tarihsel kurguya göre, Moğollar, Osmanlıların akrabası sayılırdı ve Osmanlıların, Anadolu'da hükumet kurmak için, Selçukluların lütfuna ihtiyaçları yoktu. Moğollar, Osmanlılar ve Selçuklular arasındaki ilişkilerin bu muayyen kurgusu, ilk yıllarında Moğol hâkimiyetinin son izlerinin de Anadolu'yu terk ettiği on beşinci yüzyılda unutulup gidecekti. Ancak on beşinci yüzyılın son çeyreğinin en önemli Osmanlı tarihçisi sayılabilecek olan ᶜĀşıḳpaşazāde (ö. 1484'den sonra),[1] bu hatıra kaybına takaddüm eden bir kaynağın günümüze kadar taşınmasına müsebbip olduğu için, bugün bu hatırayı yeniden canlandırmamız mümkün.

ᶜĀşıḳpaşazāde, Osmanlı hanedanının kurucusu olan Osman'ın maceralarını anlatırken oldukça çarpıcı bir hikâyeye yer verir. Selçuklu sultanlarından hangisi olduğu son derece muallak olan bir Alâeddin, Karaca Hisar'ı (herhalde Eskişehir civarındaki İnönü kalesi kast ediliyor) kuşatmıştır. Osman, sultana yardım etmek üzere oradadır. Çarpışmalar başladıktan bir iki gün sonra, feryatçılar gelir ve Bayıncar adında bir Moğolun Ereğli'ye saldırdığını,[2] orada yaşayanları öldürdüğünü ve kenti olduğu gibi yaktığını bildirir. Selçuklu sultanı bu haberi duyunca kuşatmayı Osman'a bırakarak derhal Ereğli'ye gider. Bayıncar yolda Alâeddin'e saldırır. Selçuklu ve Moğol orduları *Bīğā Öyügi* diye anılan yerde karşı karşıya gelerek iki gün iki gece süren dehşetli bir çatışmaya girerler. Sonunda Selçuklular, Bayıncar'ın Moğol kuvvetlerini yener.

Şöyle kırdılar kim hayalarını kesdiler. Derisin birbirine dikdiler. Keçeye kapladılar. Sayvanlar etdiler ad içün. Şimdi dahı ol yazuya Daşak Yazusı derler.[3]

Okuduğunuz çalışmanın ilk bölümü, bu çarpıcı hikâyenin çözümlenmesiyle başlayacak. Zeki Velidi Togan, bu hikâyenin, Osmanlıların 1300 sularında Bitin-

---

1 Halil İnalcık, ᶜĀşıḳpaşazāde'nin 1502 civarlarında vefat ettiğini söyler; bkz. İnalcık, "How to Read ᶜĀşık Paşa-zāde's History," *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage* içinde, (der.) Colin Heywood ve Colin Imber (İstanbul: Isis Press, 1994), 139-156, 142.

2 Orta Anadolu'daki Konya Ereğlisi ya da Batı Karadeniz'deki Karadeniz Ereğlisi olabilir.

3 ᶜĀşıḳpaşazāde, *Tevārīḫ-i Āl-i ᶜOs̱mān*, *Osmanlı Tarihleri* içinde, (der.) N. Atsız (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1947), 77-319, 97.

ya bölgesinde siyasî bir teşebbüse kalkışmalarında önemli yeri olan bir Moğol isyanının hatırasını canlandırdığını öne sürmüştü. Ben de onun açtığı yolu izleyerek, ilk Osmanlıların, Ankara Savaşı'nda (1402) Timur karşısında uğradıkları sarsıcı bozgunun ardından saltanatlarını yeniden tesis etmek zorunda kalan 1402-sonrası ardıllarına kıyasla, kendilerini Moğollara çok daha yakın gördüklerini düşünüyorum. Ancak Timur'un –bir kısmı Türkleşmiş– Moğolları'nın elinde siyasî bir imhanın eşiğine gelen Osmanlılar, onlara kroniklerinde verdikleri yeri değiştirdiler. Ayrıca İlhanlılar, Anadolu üzerindeki siyasî güçlerini yitirip, on üçüncü yüzyılda Anadolu'yu fethetmiş olan Moğolların torunlarının çoğu, Timur ile birlikte on beşinci yüzyılın ilk yıllarında Orta Asya'ya dönünce, Anadolu'daki siyasî şecereler de Moğolları bir kenara bırakıp Anadolu'da kalan hükümdarların çoğu Türkmen kökenli olduğundan, Türkmenlere yöneldi. Böyle bir siyasî iklimde, kurucuları on birinci yüzyılın Oğuz boylarından birine bağlanan Anadolu Selçukluları, Moğollardan çok daha münasip bir siyasî örnek ve retrospektif süzeren haline geldiler. Dahası, Osmanlılar on altıncı yüzyılda Sünnî ortodoksiyi benimsemiş olmanın kendilerine sağladığı siyasî meşruiyeti sahiplendiklerinde, Moğollar ile yakından ilişkili olmak onları mahcup edebilirdi zira ilk Osmanlıların kendi üzerlerindeki hükümranlıklarını kabul ettiği Moğollar, 1258 yılında Bağdad'ı talan ederek Abbasî Halifeliği'ne son verenlerin oğulları ya da torunlarıydı. Osmanlıları, 1055'te Abbasî Halifeliği'ni Şiî Büveyhîlerin siyasî tahakkümünden kurtaran Selçuklular ile ilişkilendirmek, çok daha meşru bir siyasî şecere kurgulama imkânı sunuyordu.

Bu anlamda, on beşinci yüzyılda Osmanlılar geçmişlerini asil Türkmenler olduklarını kanıtlayacak şekilde yeni baştan kurguladıklarında, on dördüncü yüzyılda Moğollar ile aralarında var olan yakın siyasî ilişki unutulmuştu. On altıncı yüzyılda kendilerini Sünnî ortodoksinin siyasî temsilcileri olarak baştan yarattıklarında ise, Moğol bağlantılarını hatırlamamak için daha da fazla sebepleri vardı. Yirminci yüzyılın başlarında, Osmanlıların kökeni hararetli bir tartışmaya konu olduğunda, Togan, onların Moğol kökenli olmaları ihtimaline dikkat çekmişti; fakat genç Türkiye Cumhuriyeti'nin milliyetçi tarihyazımı ekolünü kurmaya uğraşırken Osmanlıların Türklüğünü şüpheye mahal bırakmayacak şekilde tesbitte ısrarlı olan Mehmet Fuat Köprülü, Togan'ın sesini çabucak bastırdı.[4]

---

4 Ahmet-Zeki Velidî Togan, "Die Vorfahren der Osmanen in Mittelasien," *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft* 95 (1941), 367-373; M. Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Mes'eleleri," *Belleten* 7 (1943), 219-303.

On beşinci, on altıncı ve yirminci yüzyıllarda Moğolların hatırasının neden ve nasıl bastırıldığı ve ilk Osmanlıların Moğollar ile aslında ne kadar yakın bir ilişki içinde olduğu meselelerini başka bir zamana bırakıp, bu çalışmada ilk Osmanlıların kendilerini Moğollar ile tarihsel olarak ne şekilde ilişkilendirdiklerini bulmaya çalışacağım. Önce, hem erken Osmanlı tarih yazıcılığındaki önemini, hem de Osmanlı Beyliği'nin Moğol tabiiyetinde kuruluşundan taşıdığı izleri tesbit etmek üzere "Taşak Yazısı" hikâyesini çözümleyeceğim. Ardından da erken Osmanlı tarihyazımında Moğolların izlerini aramak üzere ᶜĀşıḳpaşazāde'nin metnini biraz daha inceleyip, ilk Osmanlıların, atalarının Anadolu'ya Moğollar ile birlikte gelmiş olduklarını tasavvur ettiklerini ortaya koyacağım. Bu anlamda, Osmanlı tarihyazımında görülebilen ilk kendini tanımlama biçimi Türk-Moğol tanımıdır desek yanılmış olmayız.

"Taşak Yazısı"

"Taşak Yazısı"nın çarpıcı öyküsünün çok kez yeniden anlatılmış, bu yüzden de erken Osmanlı kroniklerinin pek çoğunda bazı farklarla da olsa yer almış olduğu düşünülürse, bu öykünün işaret ettiği hadisenin, ilk dönem Osmanlı siyasî hafızasında önemli bir yeri olmalı.

On beşinci yüzyılın başlarında, Aḥmedī (ö. 1412 civarı), Osman'ın babası Ertuğrul ve Sultan Alâeddin, gazâ ile meşgul olurken, Selçuklu sultanının, kendisiyle yaptıkları anlaşmayı bozan Moğollar ile uğraşmak için Konya'ya dönmek zorunda kaldığını söyler.[5] Şükrullāh'ın (ö. 1464'den sonra) on beşinci yüzyılın ortalarında anlattığına göre ise Ertuğrul, Karaca Hisar kuşatmasında Alâeddin'e yardım etmektedir. Bu anlatıda, Moğol komutanının adı, hangi kente saldırdığı, Moğol ve Selçuklu ordularının nerede karşıya karşıya geldiği belirtilmez; ama haya derilerinden yapılan sayvana yer verilmiştir.[6] *Rūḥī Tārīḫi* olarak yayınlanmış eserde de benzer bir hikâye anlatılır, fakat Alâeddin ile Ertuğrul, Karaca Hisar yerine Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) kuşatmasındadırlar ve sultanın alelacele Konya'ya gittiği söylenir.[7] Neşrī (ö. 1520 civarı), hadiseyi Ertuğrul

5 Aḥmedī, *Tevārīḫ-i Mülūk-i Āl-i ᶜOṯmān ve Ġazv-ı Īṣān Bā-Küffār*: *Tāce'd-Dīn İbrāhīm bin Hıżır Ahmedī*, (der. ve İng. çev.) Kemal Sılay (Cambridge, Mass.: Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2004), 3-4, 27-28.

6 Şükrullāh, *Behçetü't-tevārīh*'den bir bölüm, (der. ve Alm. çev.) Theodor Seif: "Der Abschnitt über die Osmanen in Šükrüllāh's persischer Universalgeschichte," *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte* 2 (1923-1926), 63-128, 78, 79.

7 Oxford Anonimi, Bodleian Kütüphanesi, Marsh 313: "Rūḥī Tārīḫi", (der.) Halil Erdoğan Cengiz ve Yaşar Yücel, *Belgeler* 14/18 (1989–1992), 359-472, 376-377.

zamanına tarihlendirirken Şükrullāh'ın izinden gitmesine rağmen, Moğolların Bayıncar kumandasında Ereğli'ye saldırmış olmaları hususunda ᶜĀşıkpaşazāde ile hemfikirdir, ama Selçuklu-Moğol savaşının mahalli olarak belirttiği yer biraz farklıdır: Boğa Öyüğü (*Būġā Öyügi*).[8] Kemālpaşazāde (ö. 1534) de hadiseyi Ertuğrul zamanına yerleştirir; hem Ereğli'den ve Biga Öyüğü'nden söz edip hem de meşhur sayvandan bahseder, ancak Moğol kumandanın ismini Baçu olarak verir.[9] Oruç (ö. 1503'den sonra) olduğu düşünülen yazar, Moğol kumandanın adını vermez; ayrıca Moğolların saldırdığı yeri *Āblistān* olarak tanımlamasıyla diğerlerinden ayrılır ki sözünü ettiği yer muhtemelen, Osmanlılardan önce Abulustayn olarak bilinen Elbistan'dır. Öte yandan bu yazar da Moğolların cesetlerinin akıbetinin tasviri hususunda diğerleri ile hemfikirdir.[10] Kısacası, on beşinci yüzyılın ve on altıncı yüzyıl başlarının Osmanlı tarihçilerinin çoğu, Selçukluların Moğolları yendikleri ve onların haya derilerinden sayvanlar yaptıkları konusunda fikir birliği içindedir.

Oysa on yedinci yüzyıl sonlarının Arapça kaleme aldığı dünya tarihi ile meşhur Osmanlı tarihçisi Müneccimbaşı (ö. 1702), böyle bir çarpışmanın meydana gelmiş olamayacağını zira Selçukluların, Moğolların elinde adeta esir olduğu böyle bir dönemde, Selçukluların Moğollar ile mücadele etmelerinin imkânsız olduğunu belirtir.[11] Müneccimbaşı kesinlikle haklı olsa da bu hikâyeye yer veren tarih yazarlarının çoğunun başvurduğu ortak anlatı unsurları olan Moğolların cesetlerinin akıbetinin tasviri ve savaş mahalline verilen "Taşak Yazısı" adının akla getirdiği canlı tanıklık, kurgusal bir muharebeden daha fazlasının olduğunu düşündürüyor. Gerçi insan tarihte olmamış bir savaşı uydurabilir, ancak bu kadar

---

8 Mehmed Neşrī, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*: *Neşrī Tārīḫi*, (der.) Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen, 2 cilt (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1949-57), c. 1, 64-67.

9 İbn-i Kemāl, *Tevārīḫ-i Āl-i ᶜOs̱mān*: I. Defter, (der.) Şerafettin Turan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970), 55-56.

10 Oruç bin ᶜĀdil, *Oruç Beğ Tarihi*, (der.) Necdet Öztürk (İstanbul: Çamlıca, 2007), 9-10. Başka Oruç yazmalarında bu kısım daha farklıdır; bu yüzden adını bilmediğimiz bir yazara veya üzerinden geçen birine ait olabilir, bkz. Oruç bin ᶜĀdil, *Oruç Beğ Tarihi*, (der.) Atsız (İstanbul: Tercüman, 1972), 27; ve Oruç bin ᶜĀdil, *Die frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch nach den Handschriften zu Oxford und Cambridge erstmals herausgegeben und eingeleitet*, (der.) Franz Babinger (Hannover: H. Lafaire, 1925), 10.

11 Müneccimbaşı, *Camiü'd-düvel*: *Osmanlı Tarihi*, 1299-1481, (der. ve Türkçe çev.) Ahmet Ağırakça (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 22-23 [çeviri: 73-74]; ve Müneccimbaşı, *Ṣaḥā'if ül-aḫbār* (*Camiü'd-düvel*'in Osmanlıcaya çevirisi), (çev.) Nedīm, 3 cilt (İstanbul: Maṭbaᶜa-i ᶜāmire, 1285/1868), c. 3, 275.

geniş bir çevreye yayılmış bu denli canlı detayları kurmak zor olsa gerektir. Bu yüzden böyle bir çarpışmanın gerçekten olmuş olması gerektiği öne sürülebilir – ama belki kazanan Moğollar olmuştu, belki de muharebe başkalarının arasında gerçekleşmişti. Altmış küsur yıl kadar önce, Zeki Velidi Togan ikinci seçeneğin doğru olduğunu ileri sürdü.[12] Togan'ın savının düşündürdüklerini, ilk Osmanlıların Moğollara tabiiyetinin altını çizen Rudi Paul Lindner'in daha yakın tarihli çalışmaları ışığında değerlendirirsek, hem Lindner'in hem de Togan'ın savları aşağıda ortaya koyulduğu şekilde güçlenecektir.

"Taşak Yazısı" hikâyesi birçok meydan savaşından esinlenmiş olabilir. Moğollar ile Selçukluların çarpıştığı iki büyük muharebe vardır: 1243 yılında kuzeydoğu Anadolu'da gerçekleşen ve Selçukluların Moğol hâkimiyetini tanımalarıyla sonuçlanan meşhur Kösedağ Savaşı ile Orta Anadolu'da Sultan Hanı civarında 1256'da gerçekleşen ve akabinde Anadolu'nun en iyi otlaklarının Moğolların yerleşimine açılmasına yol açan muharebe. Bu meydan savaşlarının her ikisinde de Moğol kuvvetlerine Baycu kumanda etmişti ki Kemālpaşazāde'nin zikrettiği Baçu isminin kaynağı bu olabilir. Oruç olduğu düşünülen yazarın anlatısında Elbistan'ın geçmesi, Memlûk sultanı Baybars'ın bir Moğol ordusunu yenilgiye uğrattığı Elbistan Savaşı'nın (1277) hatırasına bağlı olabilir. Ereğli'den söz edilmesi ise, muhtemelen 1291'deki Türkmen saldırıları karşısında Moğolların verdiği tepkinin hafızalardaki yansımasından olsa gerek. İlhanlı hükümdarı Gayhatu, Türkmenler ile başa çıkamayan Selçuklu sultanı Mesud'un (d. 1308) daveti üzerine şahsen Anadolu'ya gelmişti. Moğol birlikleri Ereğli'den başlayan bir dizi katliam ile korku salmışlardı.[13] Kısacası, erken Osmanlı kroniklerinde görülen Moğol-Selçuklu çarpışması hikâyesi, Moğolların çarpışan taraflardan biri olduğu çeşitli askeri karşılaşmaların hatıraları üzerine kurulu karma bir anlatıya benziyor.

Hikâyeye Togan'ın getirdiği yorum ise, çatışmanın her iki tarafında da Moğolların bulunduğu bir muharebeye dayalıydı. Hem ᶜĀşıkpaşazāde, hem de Neşrī hikâyedeki Moğol kumandanını Bayıncar olarak adlandırır; bu da 1298 yılında

---

12 Ahmet-Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, cilt 1: En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar (İstanbul: Hak Kitabevi, 1946), 319.

13 Selçuklu Anadolusu'nda Moğol hâkimiyeti döneminin siyasî tarihi için, bkz. Claude Cahen, *The Formation of Turkey: The Seljukid Sultanate of Rum, Eleventh to Fourteenth Century*, (İng. çev. ve der.) P. M. Holt (Harlow: Longman, 2001); Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye* (*1071-1318*) (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1971); ve Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar," *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 1 (1969), 1-147.

İlhanlı hükümdarı Gazan Han (hük. 1295-1304) tarafından Anadolu'ya gönderilen Moğol valisi Bayıncar'ı akla getirir.[14] Bayıncar, başka bir Moğol kumandanı olan Sülemiş tarafından bozguna uğratılmış ve öldürülmüştü. 1243 Kösedağ ve 1256 Sultan Hanı muharebelerinin muzaffer Moğol komutanı ve 1256'dan sonra Anadolu'ya yerleşen ilk Moğol bölüklerinin kumandanı Baycu'nun torunu olan Sülemiş, Bayıncar'ın vali olarak atanmasına çok gücenmiş, Anadolu'da kendi önderliğinde bağımsız bir devlet kurmaya yeltenmişti. 1298-1299 kışında giriştiği isyan, birçok Türkmen grubu tarafından destek gördü. Moğollar tarafından daha yeni tahta atanmış olan Selçuklu sultanı III. Alâeddin Keykubad (hük. 1298, 1301-02) tahtını bırakıp kaçtı. Ancak Sülemiş, belki de daha fazla asker toplayabilmek üzere Kastamonu Türkmenleri'ne ulaşmaya çalışırken, Ankara civarlarında yakalandı. O sıralarda Anadolu'da Selçukluların malî idarecilerinden olan Aḳsarāyī, 1299'da Sülemiş'in sonunun nasıl geldiğini anlatırken "uçlardaki asiler"in sonunda sükût bulduğunu gönül rahatlığıyla belirtir. Gazan Han'ın yakın çevresindeki müşavirlerinden ve dönemin çağdaş tarihçilerinden biri olan Reşīdüddīn (ö. 1318) ise, Sülemiş'in ordusunda Anadolu uçlarından askerlerin de bulunduğunu, Sülemiş'in destekçilerine hükümdarlık alametleri dağıttığını yazar.[15] Togan, ᶜĀşıḳpaşazāde'nin hikâyesindeki Selçuklu Alâeddin'in Moğol Sülemiş olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürerek, Osman'ın Bitinya yöresi için beylik alametlerini Sülemiş'ten almış olması gerektiğini belirtir.[16]

Savına metinsel bir destek olarak Togan, ᶜĀşıḳpaşazāde'nin Osman'ın yoldaşlarından birine karşı takındığı olumlu tavrı örnek gösterir. Bu kişi, güya Ertuğrul ile birlikte Bitinya'ya gelmiş, ama sonradan Ertuğrul'u Söğüd'de bırakarak biraz kuzeydoğuya, Mudurnu'ya geçmiştir. Söz konusu yoldaşın adı Samsa Çavuş'tur. Samsa, Türk ismi gibi durmasa da *çāvuş* eski Türk ünvanlarındandır. Samsa'nın erkek kardeşinin adının, tıpkı Moğol kumandanınınki gibi, Sülemiş

---

14 Sümer de "Bayıncar Tatar"ın Moğol valisi Bayıncar ile aynı kişi olduğunu öne sürer; bkz. Sümer, "Anadolu'da Moğollar," 118, n. 37.

15 Fazlullāh Reşīdüddīn, *Geschichte Ġāzān-Ḫān's aus dem Ta'rih-i-Mubārak-i-Ġāzānī*, (der.) Karl Jahn (London: E. J. W. Gibb Memorial, 1940), 121-122, 124; *krş*. Halil İnalcık, "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus," *The Ottoman Emirate* (*1300-1389*) içinde, (der.) Elizabeth Zachariadou (Rethymnon: Crete University Press, 1993), 82; ve Kerīmüddīn Maḥmūd Aḳsarāyī, *Müsāmaratü'l-Aḫbār,* in *Müsâmeret ül-ahbâr*, (der.) Osman Turan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1944), 270-271. Sülemiş'in Şam'da ve Kahire'deki faaliyetleri için çağdaş kaynak olarak, bkz. Baybars al-Dawādār Manṣūrī, *Zubdat al-fikrah fī tārīkh al-hijra* (Berlin: Das arabische Buch, 1998), 319.

16 Togan'ın savı için, bkz. İnalcık, "Osmān Ghāzī's Siege of Nicaea", 82.

olması, onu bizim konumuz açısından kayda değer kılıyor. ᶜĀṣıḳpaşazāde'nin aktardığı rivayette, yöreyi tanıma avantajı olan Samsa ile Osman arasında, Sakarya Nehri'nin karşı kıyısına birlikte akınlar yapmak amacıyla bir ittifak kurulduğunu gösteren birçok ipucu var. Samsa, belki de elindeki bu avantaj sayesinde, bu işbirliğinin büyük ortağı gibi görünüyor; zira "Osman Gaziyile ahd ü peyman etdiler kim Samsa Çavuş her ne der ise anı kabul edeler."[17] Samsa ile kardeşi Sülemiş'i, isim benzerliği dışında, Moğollar ile ilişkilendirecek başka bir işaret olmasa da Togan, Osman'ın Moğol kumandanı Sülemiş ile olan siyasî ilişkisinin, Samsa ile ilişkisine "ait hâtıralarla karıştırılmış" olduğunu öne sürer.[18]

Togan'ın savına destek veren iki dolaylı delil daha vardır. Samsa ile Sülemiş hakkında fazla bir şey bilinmemesine rağmen, civarına yerleştikleri Göynük'ün, Caku adlı bir Moğol emirinin hükmünde olduğu, on dördüncü yüzyıl başlarına ait bir kaynakta geçiyor.[19] Bu durumda, Samsa pekâlâ bu yörede Caku'nun Moğol selefi olmuş olabilir. En azından Osman'ın Moğol komşuları da bulunduğundan emin olabiliriz. İkincisi, ᶜĀṣıḳpaşazāde, Samsa ve kardeşi Sülemiş ile yapılan ittifak ve Bayıncar ile olan muharebeyi aynı senede kaydeder. Her iki hadise için de kaydedilen 687/1288-89 tarihi, Bayıncar ile Sülemiş arasındaki muharebenin gerçek tarihinden on bir-on iki yıl erken olmakla birlikte, muharebenin, Sülemiş adında bir kardeşi olduğu söylenen ve Moğol olması muhtemel bir büyük ortak ile yapılan ittifakla aynı yılda kaydedilerek, Bayıncar'a karşı yapılan savaşla Osman'ın Sülemiş adında biriyle ittifaka girmesinin ilişkilendirilmesi, Togan'ın savı üzerine biraz daha düşünmeye itiyor insanı.

Birkaç yıl önce Lindner, sikkelerden yola çıkarak topladığı ipuçlarıyla Togan'ın savını sınamaya çalıştı. Lindner, sikkelerin, Osman'ın beylik alametlerini Sülemiş'ten almış olması hususunda, Togan'ın öne sürdüğü savı doğrulamadığını belirterek Osman'ın Gazan Han'ı hükümdar saydığını öne sürer.[20]

---

17 ᶜĀṣıḳpaşazāde, *Tevārīḫ-i Āl-i ᶜOṣmān*, 99-100.

18 Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, 320.

19 ᶜUmarī, *Maṣālik al-abṣār fī mamālik al-amṣār*'dan bir bölüm, (der.) Franz Taeschner, *Al-ᶜUmarī's Bericht über Anatolien in seinem Werke Maṣālik al-abṣār fī mamālik al-amṣār* (Leipzig: Otto Harrassowitz, 1929), 22, n. E; Umari, "Notice de l'ouvrage qui a pour titre Masalek alabsar fi memalek alamsar, Voyages des yeux dans les royaumes des différentes contrées (ms. Arabe 583)," (Fr. çev.) E. Quatremère, *Notices et Extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi* 13 (1838), 151-384, 340; ve Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, 317-318, 484, n. 5, 11.

20 Rudi Paul Lindner, *Explorations in Ottoman Prehistory* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2007), 93, n. 29; 101.

Ancak ortaya koyduğu deliller, bu iki seçeneğin de doğru olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmıyor. Osman'ın, Moğol İlhanlıları'nın hükümranlığını tanıdığı, artık iyice kanıtlanmış durumda. 1999'da Aydın Ayhan ile Tuncer Şengün tarafından ortaya çıkarılan bir sikkede İran'da hüküm süren son güçlü Moğol Hanı Ebu Said'in (hük. 1316-1335) adının arkasından Osman'ın adının geldiği görülüyor; bu da Osman'ın Ebu Said'e tabi olduğunu gösteriyor.[21] Osman'ın Moğol tabiiyetini kabul etmesi ise muhtemelen Gazan Han zamanına (hük. 1295-1304), hatta büyük olasılıkla 1300 yılına uzanır. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Gazan Han adına kesilen 699/1299-1300 tarihli pek çok sikke mevcut; bu sikkelerin pek çoğu, içlerinde muhtemelen Osman'ın topraklarının da yer aldığı, Türkmen uçlarından geliyor.[22] Moğolların, 1300 senesi itibarıyla, yarım yüzyıldan beri Selçuklulara hükümranlık ettiğini düşünecek olursak, bu o kadar da şaşırtıcı bir durum değil, fakat 699 senesinde "önceki ve sonraki yılların çok daha düşük rakamlarına kıyasla, darphane sayısının aniden artışa geçerek kırkın üzerine çıkması"nın altını çizmek gerek.[23] Lindner'a göre, Gazan Han'ın kesildikleri yerler üzerindeki siyasî egemenliğini simgeleyen bu sikkeler, İran'daki Moğol Hanı'nın Anadolu'daki hükümranlığının, 1300 yılında, bilhassa Türkmen uçlarını da bünyesine katma çabasıyla yeniden inşa edildiğini akla getiriyor.

Öte yandan, Osman'ın, önce Sülemiş'in isyanı sırasında destek sözü karşılığında ondan beylik alametlerini almış, sonra ise Sülemiş'in kuvvetleri bozguna uğrayınca Gazan Han'ı hükümdar olarak tanımış olması da mümkün. Selçuklu sultanı III. Keykubad, bu İç Savaş sırasında tahtını bırakmış ve sultanlığını Gazan Han'a yeniden tasdik ettirmeyi ancak uzunca bir süreden sonra başarabil-

---

21 Aydın Ayhan ve Tuncer Şengün, "Anadolu beyliklerinin ve Osmanlı Beyliği'nin İlhanlılar adına kestirdiği sikkeler," *XIII. Türk Tarih Kongresi* (*Ankara: 4-8 Ekim 1999*) – *Kongreye Sunulan Bildiriler*, 3 cilt, içinde (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002), c. 3, 2. kısım, 1161-1171, 1168, ayrıca bkz. levha 3.

22 Ayhan ve Şengün, "Anadolu beyliklerinin ve Osmanlı Beyliği'nin İlhanlılar adına kestirdiği sikkeler," 1164-1166. Lindner bu sikkelerden birinin Söğüd'de, yani Osman'ın baba toprağında, kesilmişe benzediğini belirtir; Rudi Paul Lindner, "How Mongol were the Early Ottomans?", *The Mongol Empire and Its Legacy* içinde, (der.) Reuven Amitai-Preiss ve David O. Morgan (Leiden: Brill, 1999), 282-289, 287; ayrıca bkz. Rudi Paul Lindner, "Between Seljuks, Mongols and Ottomans," *The Great Ottoman-Turkish Civilization* içinde, (der.) Kemal Çiçek, 4 cilt (Ankara: Yeni Türkiye, 2000), c. 1, 116-122, 118; ve Lindner, *Explorations in Ottoman Prehistory*, 97-98.

23 Lindner, "How Mongol were the early Ottomans?", 286.

mişti.[24] Bu yüzden, 699/1299-1300 yılında Gazan Han yalnızca Selçuklu sultanının hükümranı değil, bütün Anadolu'nun doğrudan hükümdarıydı. Bu bağlamda, siyasî mantık, Osman'ın tam da bu sırada Gazan Hazan'ın hükümdarlığını tanımasını gerektirirdi. Eğer Osman, İç Savaş sırasında gerçekten de Togan'ın farz ettiği gibi Sülemiş'i desteklediyse,[25] Gazan Han'ın hükmünü tanıması daha da gerekliydi ki asi sayılmasın. Lindner'in de belirttiği üzere,[26] Osmanlıların Selçuklulardan bağımsızlıklarının resmi başlangıcı sayılan 699/1299-1300 yılı, aslında Osmanlıların Moğol tabiiyetine girmelerinin başlangıcı olabilir.

Togan'dan Lindner'e gelene kadar, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Irène Beldiceanu-Steinherr ve Halil İnalcık gibi tarihçiler de ilk Osmanlıların Moğol tabiiyetinde olduklarını kabul etmişti.[27] Bunun yanı sıra, bu tabiiyet ilişkisi için belgesel kanıt göstermek de mümkün; mesela 1350 tarihli Farsça bir belgenin kopyası, Osman'ın oğlu Orhan'ı, Moğollara vergi ödeyen Anadolu uç beylerinden biri olarak tanımlıyor.[28] Böyle belgesel bir kanıt varken, ortada açıkça görünmeyen

---

24 Aḳsarāyī, *Müsāmeretü'l-Aḫbār*, 315.

25 Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, 320.

26 Lindner, *Explorations in Ottoman Prehistory*, 101.

27 Örneğin, bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1: Kuruluştan İstanbul'un Fethine Kadar (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1947), 30-31; Irène Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur les actes des règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I* (Munich: Societatea Academica Româna, 1967), 66-70; ve İnalcık, "Osmān Ghāzī's Siege of Nicaea," 81-82.

28 Togan bu belgeye "bütçe" tabirini uygun görmüştü; belge bu anlamda Ömer Lûtfi Barkan'ın da "bütçe" tabir edeceği Osmanlı belge türünün öncülüdür, bkz. Z. V. Togan, "Moğollar devrinde Anadolu'nun iktisadî vaziyeti," *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası* 1 (1931), 1-42, 31. Söz konusu türden belgeler, bir sonraki yıl için öngörülen hazine gelir ve giderlerini gösteren modern bütçelerin aksine, geçmiş yılda gerçekleşen gelir ve giderleri özetler. 1350 yılından kalan bu Farsça belge de İlhanlı hazinesinin hicri 750 yılındaki (22 Mart 1349-10 Mart 1350) gelir ve gider kalemlerini özetlemektedir. Māzandāranī, bu belgeyi, 1363 yılı civarında kaleme aldığı, muhasebe sanatında kâtiplik etmeye heves edenlerin eğitimine yönelik bir maliye risalesi olan *Risāla-i Falakkiyya* adlı eserine dahil etmiştir; bkz. Abd Allah ibn Muhammad Māzandāranī, *Die Resālä-ye Falakiyyä des ʿAbdollāh Ibn Mohammad Ibn Kiyā al-Māzandarānī: ein persischer Leitfaden des staatlichen Rechnungswesens* (*um 1363*), (der.) Walther Hinz (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1952), 153-72. Orhan'ın adı, İlhanlı hazinesine, Orta Anadolu kentleriyle birlikte toplam 3.000.000 dinar gelir sağlayan uç beylerinin arasında geçmektedir; Māzandāranī, *Die Resālä-ye Falakiyyä*, 162. Söz konusu miktarın Hoylu Hoca Necmeddin Hûʾî adlı tahsildar tarafından toplandığı, 2.800.000 dinarın yerinde harcandığı, İlhanlı hazinesine ise net 200.000 dinar kaldığı anlaşılmaktadır; Māzandāranī,

şey ise, bu tabiiyet ilişkisinin Osmanlı kroniklerine yansıması. Togan'ın, "Taşak Yazısı"nda meydana gelen meşhur muharebe ile asıl kast edilenin, Sülemiş ile Bayıncar arasında geçen savaş olduğu yolundaki savını kesin olarak kanıtlamak belki de asla mümkün olmayacak. Fakat yine de kendisinin açtığı ve bizi Moğollar ile Osmanlılar arasındaki ilişki hakkında ᶜĀṣıḳpaşazāde'nin eserinde daha fazla ipucu aramaya iten yol, izlenmeye değer, zira bu metnin ilk kısımları, diğer erken Osmanlı kroniklerine kıyasla, Moğollara gerçekten de daha ılımlı yaklaşır.[29] ᶜĀṣıḳpaşazāde'nin büyük-büyük-büyükbabası Muhlis Paşa'nın, Sülemiş'in 1298-1299'daki isyanı sırasında onun yakın çevresinde bulunmuş olması ihtimali, erken Osmanlıların Moğollara nasıl yaklaştıkları konusunda, bu tarihçinin eserini daha da cazip bir kaynak haline getiriyor.[30]

Die Resālä-ye Falakiyyä, 170, 172. Bu belgenin daha eski bir örneğe dayalı bir şablonu yansıttığı düşünülebilir, zira 1350 yılı civarında İlhanlı iktidarı çok geniş bir coğrafi bölgeden gelir elde edildiğini ortaya koyan özet şeklindeki bu belgeden yansıyan resme nazaran çok daha zayıftı muhtemelen. Öte yandan, Togan'ın bizlere hatırlattığı üzere Moğol hükümdarı Togay Timur'un saltanatı sırasında (1338-1353) Anadolu'nun pek çok kentinde onun adına sikke kesildiğini düşünecek olursak, belgenin o zamanki gerçek vaziyeti yansıtıyor olması da mümkün; Togan, "Moğollar devrinde," 33. Belgenin güvenilirliğini güçlendiren bir başka nokta da bahsettiği gelirin bir başka dönem kaynağında, Ḳazvīnī'nin 1340'ta kaleme aldığı *Nüzhetü'l-ḳulūb* adlı eserinde belirttiği rakama çok yakın olmasıdır. Ḳazvīnī'ye göre Anadolu'dan toplanan vergiler 3.300.000 dinara ulaşmıştır ki bu da Māzandāranī'nin verdiği rakam civarındadır. Ayrıca, Orhan'ın ve Anadolu uçlarında onunla çağdaş olan diğer beylerin katkılarının hesaplanması, Ḳazvīnī'nin aritmetik farkını açıklayabilir; Togan buna değinir ama üzerinde yeterince durmaz. Togan, Ḳazvīnī'nin belirttiği Anadolu vergi gelirlerinin toplandığında 2.000.000 dinardan az tuttuğuna dikkat çekerek toplam olarak verilen 3.300.000 dinar ile arasındaki farkın başta Konya ve Sivas olmak üzere birkaç kentin vergilerinin hesaba katılmamış olmasından kaynaklanmış olabileceğini belirtir. Oysa Togan'ın hazırladığı listeye bakıldığında birkaç kentin vergisinin aradaki bu ciddi farkı açıklamaya yetmediği görülür. Öte yandan bu fark, Ḳazvīnī'nin uç beylerinden toplanan vergileri toplam rakama dahil etmesine rağmen tek tek belirtmemiş olmasından kaynaklanmış olabilir; bkz. Togan, "Moğollar devrinde," 22-25; ayrıca bkz. Qazwīnī, *The geographical part of the Nuzhat-al-qulūb composed by amd-Allah Mustawfī of Qazwīnī* in 740 (1340), (der. ve İng. çev.) Guy Le Strange, 2 cilt (Leiden ve Londra: Brill and Luzac & Co., 1915-1919), c. 1, 94-100 [c. 2, 95-100]; ayrıca bkz. Philip Remler, "New light on economic history from Ilkhanid accounting manuals," *Studia Iranica* 14/2 (1985), 157-177.

29 Meslektaşım H. Erdem Çıpa'nın hatırlattığı üzere, Moğollara karşı bu ılımlı yaklaşımın, ᶜĀṣıḳpaşazāde'nin eserinin daha ileriki kısımlarında devam etmediğini vurgulamak gerek.

30 Sülemiş, Anadolu'daki iktidar davasına Memlûklardan destek istemek için el-Muhlis er-Rûmî adında birini Mısır'a göndermişti. Togan, bu kişiyi Muhlis Paşa olarak tanımlar;

Osmanlıların Türk-Moğol Menşe'i

Erken Osmanlı kroniklerinin çoğunda bulunan "Taşak Yazısı" hikâyesine dönüşerek hafızalarda yer eden hadisenin önemini tesbit ettikten sonra, bu makalenin ilk kısmında bu rivayete ilham veren vakanın, aslında Sülemiş'in önderliğindeki Türkmenlerin ve Moğolların, Moğol valisi Bayıncar karşısında kazandıkları zafer olabileceğini öne sürdüm. Osman, ister bu isyana destek verip Bitinya üzerindeki siyasî hakkını önce Sülemiş'ten almış, ister Gazan Han'a sadakatini sunmuş, ister ise önce birini sonra ötekini yapmış olsun, 1300 yılı itibarıyla, Bitinya'da faaliyet gösteren ve çok büyük olasılıkla Moğollara tabii bir bey idi. Ayrıca on dördüncü yüzyılın ilk yarısının daha ileriki yıllarında da Osman'ın Moğol hükümdarı Ebu Said'in hükmünü tanıdığını (sikkeler sayesinde) bildiğimize göre ve Osman'ın oğlu Orhan'ın da bu mirası devraldığını düşündüren bir belgesel delil de bulunduğuna göre, Osmanlıların on dördüncü yüzyılda kendilerini tanımlama biçimlerinde Moğollar ile ilişkili olduklarına dair izler görmemiz beklenir. Çalışmamın bu kısmında, bu ilişkinin erken Osmanlı tarihyazımına nasıl yansıdığını göstererek, erken Osmanlıların menşe'lerini kurgularken, kendilerini, Anadolu'ya yerleşen Türk ve Moğol göçerlerin soyundan saydıklarını öne süreceğim.

Bu Türk-Moğol ortak menşe'ine dair rivayeti ele almadan önce, on beşinci yüzyılda ve on altıncı yüzyıl başlarında yazılan Osmanlı kroniklerinin, Osmanlıları Moğollardan ayrı tutarak Selçuklulara bağlama yolunda bilinçli bir çaba sarf ettiklerini ortaya koyarak, ᶜĀşıḳpaşazāde'nin tarihinde yer alan bu rivayetin özgünlüğünü vurgulamak isterim.[31] Bu hikâyenin özgünlüğünü vurgulamak önemli çünkü bu özgünlük, ᶜĀşıḳpaşazāde'de görülen bu menşe rivayetinin, muhte-

---

Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, 320. Muhlis Paşa'nın torunu Elvān Çelebi'nin, Muhlis Paşa'nın babası Baba İlyas üzerine kaleme aldığı *Menāḳıbü'l-ḳudsiyye fī menāşıbü'l-ünsiyye*'den de anlaşıldığı üzere, Muhlis Paşa gerçekten de siyasetle uğraşmış ve gençliğinde Mısır'da bulunmuştu ki bu deneyim, onu Mısır elçiliğine çok uygun bir aday haline getirmiş olmalı. Erünsal ve Ocak, Muhlis Paşa'nın 1280-1290'da vefat etmiş olması gerektiğini öne sürerler; Tulum'un verdiği daha erken tarih ise, eğer doğruysa, Muhlis Paşa ile el-Muhlis er-Rûmî'nin aynı kişi olmasını imkânsız kılıyor, bkz. Tulum, "Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l-kudsiyye adlı eserinin ikinci baskısı münasebetiyle – III," *Türk Dünyası Araştırmaları* 106 (1997), 53-104, 86-88.

31 Selçuk mirasının prestij kazanması, evliya menâkıbnâmelerinde dahi göze çarpar; bkz. H. Erdem Çıpa, "Contextualizing Şeyh Bedreddin: Notes on Ḫalīl b. İsmāᶜīl's Menāḳıb-ı Şeyḫ Bedreddīn b. İsrāᶜīl", in *Şinasi Tekin'in Anısına: Uygurlardan Osmanlıya* (İstanbul: Simurg, 2005), 285-295, 286-287.

melen Osman'ın oğlu Orhan (ö. 1362) zamanında dolaşımda olduğuna işaret ediyor. ᶜĀşıḳpaşazāde, kaynaklarından birinin, Orhan'ın imamı İsḥāḳ Faḳīh'in oğlu Yaḫşı Faḳīh'in yazdığı menâkıbnâme olduğunu söyler. Bazı araştırmacılar Yaḫşı Faḳīh'in menâkıbnâmesinin, ᶜĀşıḳpaşazāde'nin metnindeki başka erken Osmanlı kroniklerinde –mesela "anonim kronikler" diye bilinen metinlerde– de bulunan kısımlara kaynaklık etmiş olması gerektiğini düşünmüşse de, Victor L. Ménage, Yaḫşı Faḳīh'in eserinin, ᶜĀşıḳpaşazāde'nin metninde olup da "anonim kroniklerde bulunmayan" pasajlarda aranması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu durumda, ᶜĀşıḳpaşazāde'nin Osmanlıların menşe'ine dair aktardığı rivayet gerçekten özgünse, Yaḫşı Faḳīh'e atfedilebilir. Yaḫşı Faḳīh'in ise, babasının, Moğolların uç beylerinden biri sayılan Orhan'ın imamı olduğu döneme ait hassasiyetleri yansıttığını varsayabiliriz.[32] Bu elbette, ᶜĀşıḳpaşazāde'nin zikrettiği bütün Moğolların Osmanlıların dostu olduğu anlamına gelmez. Ancak ᶜĀşıḳpaşazāde, Moğolları olumsuz bir çerçevede zikrettiğinde, ortada onların kınanması için bir sebep var demektir – Osmanlı topraklarına saldırıp Orhan tarafından bozguna uğratılan (ama Osman'ın kendileriyle barış yaptığı) Çavdar Moğolları ve Ankara Savaşı esnasında Timur'un güçlerine katılarak Osmanlılara hıyanet eden Moğollar gibi.[33]

Erken Osmanlı kroniklerinin çoğu, Osmanlı hanedanının kurucusu olan Osman'ın ve/ya babasının, son Anadolu Selçuklu sultan(lar)ına hizmet ettiğini öne sürer. Böylelikle, Osmanlılar kuzeybatı Anadolu'daki ata topraklarını Selçuklulardan hizmetleri karşılığında meşru bir şekilde almış olurlar.[34] Bu anlatılardan bir kısmı Osman'ın beylik alametlerini Selçuklu sultanından aldığını da belirtir.[35] Aḥmedī'nin *İskendernāme*'si, Moğol bağlantısını görmezden gelerek Selçuklular ile kurgusal bir bağlantı yaratmanın ortaya çıkardığı tezadın çok belirgin bir örneğini gözler önüne serer. Aḥmedī'nin eserindeki tek tarihsel kısım, Osmanlı hanedanına dair olan bölüm değildir. Bu bölüm, daha ziyade, Büyük İskender'in ardından hüküm sürmüş olan hükümdarların tarihine ayrılmış uzun bir parçanın son kısmıdır; söz konusu hükümdarlara Muhammed Peygamber, dört halife, Emevîler ve Abbasîler de dahildir. Aḥmedī, Bağdad'daki son Abbasî halifesinin ardından, Cengiz Han ve onun soyundan gelenleri, İran'ı, Irak'ı ve

---

32 ᶜĀşıḳpaşazāde, *Tevārīḫ-i Āl-i ᶜOs̱mān*, 91; V. L. Ménage, "The Menākib of Yakhshi Faqīh", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 26 (1963), 50-54, 52.

33 Örneğin, bkz. ᶜĀşıḳpaşazāde, *Tevārīḫ-i Āl-i ᶜOs̱mān*, 108, 144.

34 Örneğin, bkz. Aḥmedī, *Tevārīḫ-i Mülūk-i Āl-i ᶜOs̱mān*, 2-4 [27-28].

35 Örneğin, bkz. Şükrullāh, *Behçetü't-Tevārīḫ*, 78-79.

Anadolu'yu istila eden İlhanlıların tarihini anlatır. Aḥmedī, Osmanlılara geçmeden önce son olarak bir Moğol boyundan türeyip on dördüncü yüzyılın ortalarında Azerbaycan ve Irak'ta İlhanlıları deviren Celâyirîlerden söz eder. Aḥmedī'nin İslâm tarihi özetinde Selçuklular pek öne çıkmaz; onlara özel bir kısım ayrılmamıştır.[36] Bu durum, İslâm dünyasının doğu taraflarında geç ortaçağın siyasî gerçeğini yansıtır. Siyasî meşruiyet, o dönemde doğu İslâm âleminin son fatihleri olan Moğollara uzanan bir şecereye dayanır – Timur'un ataları da Moğoldur.

Aḥmedī, buna rağmen, Osmanlı kökenlerini anlatmaya, gerçek bir şahıs olmaktan ziyade, erken Osmanlı tarih yazıcılığında tüm Anadolu Selçukluları'nı temsil eden bir Selçuklu hükümdarı tiplemesi olan "Sultan Alâeddin" ile başlar. Aḥmedī'ye bakılırsa, Osman'ın babası Ertuğrul, Selçuklu sultanlığının uçlarında Alâeddin'e hizmet etmekteydi ve ortalıkta Moğol gücünden pek eser yoktu.[37] Timur, Moğol bölüklerinden kalan ve on üçüncü yüzyıldan beri Anadolu otlaklarını kullanan 30-40.000 aileyi de yanına alıp Anadolu'dan ayrılınca,[38] çoğu Türkmen askeri gücüne dayanan Anadolu beylikleri, kurucuları on birinci yüzyılda Oğuz boylarından birinden çıkmış olan Anadolu Selçukluları'nın mirasına sahip çıkarak bu miras için yarışmaya başladılar.[39] O halde Aḥmedī'nin Osmanlı tarihi üzerine kaleme aldığı kısmın Moğolların egemen olduğu bir geçmiş ile Türkmen siyasî gücünün yükselişte göründüğü bir geleceğin tam ortasında durduğu söylenebilir.

Osmanlı tarih yazıcılığının bir sonraki önemli yapıtına, on beşinci yüzyılda yaşayan Osmanlı yazarı ve diplomatı Şükrullāh'ın kaleme aldığı dünya tarihine bakıldığında, Aḥmedī ile Şükrullāh arasında geçen yıllar esnasında Moğolların dünya tarihindeki saygınlıklarının Selçuklulara geçtiği görülüyor. Şükrullāh Mo-

---

36 Aḥmedī, *İskender-nāme*: İnceleme, Tıpkıbasım, ed. İsmail Ünver (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983), 42-45.

37 Aḥmedī, *Tevārīḫ-i Mülūk-i Āl-i ʿOs̱mān*, 2-3 [27].

38 John Masson Smith, "Mongol Nomadism and Middle Eastern Geography: qishlaqs and tümens," *The Mongol Empire and Its Legacy* içinde, 39-56, 48-49.

39 Söz konusu mirasın Moğol döneminde unutulduğunu söylemek istiyor değilim. Aksine, on üçüncü yüzyılın ikinci yarısında meşruiyet için yüzünü Selçuklu'ya çeviren Moğol karşıtı ayaklanmalar olmuştu. Moğollar buna rağmen on dördüncü yüzyıl sonlarına dek İlhanlar, valileri veya özerk yerel hâkimleri ile Anadolu'da hâkimiyetlerini korumuşlardı. Anadolu'da Moğol egemenliğinden önce Türkmenler ile Anadolu Selçukluları arasındaki ilişkinin de hep huzurlu bir ilişki olduğu sanılmamalı. Selçuklular aslında etnik kimlikleri üzerinde durmamış, Acem yüksek kültürünü içtenlikle benimsemişlerdi; Türkmen göçerler onların nezdinde bela demekti. Türkmenler de baskıcı buldukları Selçuklu siyasî otoritesine karşı ayaklanmalara girişmişlerdi.

ğollara bir bölüm ayırmak yerine, Selçuklular üzerine kaleme aldığı kısmı, kendilerini gaddar bir güç olarak tanımladığı Moğolların Selçuklu ülkesini işgal etmesiyle bitirir ve Osmanlılara geçer. Şükrullāh'ın Osman'ın babası Ertuğrul'un soyunu Türkmenlerin ortak atası Oğuz'a dayandırması ve onun Anadolu'ya Selçuklular ile birlikte geldiğini söylemesi şaşırtıcı olmasa da, bu ikinci iddiası kronolojik olarak mümkün değildir, zira Selçuklu ailesinin Anadolu Selçuklu hanedanını kuran kolu, Anadolu'ya on birinci yüzyıl sonlarında, yani Ertuğrul'un yaşamış olması gereken zamandan iki yüzyıl önce gelmiştir.[40] Osmanlıları Selçuklulara bağlama çabasının daha gelişkin örnekleri de bunu dikkate alarak Anadolu'ya gelenin Ertuğrul'un atalarından biri olduğunu öne sürmüşlerdir.[41]

Erken Osmanlı tarih yazıcılığının, ilk Osmanlılar ile onların Moğol hükümranları arasındaki ilişkiyi hafızalardan silip yerine Selçuklular ile Osmanlılar arasında bir bağlantı kurmak için epey çaba gösterdiği anlaşılsa da ᶜĀşıḳpaşazāde, Yaḥşı Faḳīh'in menâkıbnâmesinden istifade etmek suretiyle Osmanlıların kendilerini Moğollara daha yakın tasavvur ettikleri bir geçmişin kalıntılarını metnine taşımıştır. Erken Osmanlı kroniklerinden bazıları, Osman'ın atalarını Anadolu'ya Selçuklular ile birlikte getirirken, bazıları da onları Horasan'a yerleştirip Moğol istilaları yüzünden ata topraklarını bırakıp Anadolu'ya göç ettiklerini öne sürer.[42] Böylece Osmanlılar ya Selçuklular ile gelmiş ya da Moğollardan kaçmış olur. ᶜĀşıḳpaşazāde ise farklı bir hikâye anlatır. O, Osman'ın atalarının Anadolu'ya göçmesini İslâm tarihi bağlamına yerleştirir. İslâm siyasî tarihinin ferasetli bir özetini sunarcasına, ᶜĀşıḳpaşazāde önce Arapların Acemlere hükmettiğini belirtir. Ardından Acemler, Arapların üstesinden gelmek için konargöçer Türkleri asker olarak kullanmışlar ancak sonradan Türkmenlerden bıkıp onları Süleymanşah önderliğinde Anadolu'ya göndermişlerdir. Bu Süleymanşah, Osman'ın dedesi olarak sunulsa da daha çok Selçuklu hanedanına mensup ve Anadolu

---

40 Şükrullāh'ın tarihinin ayrıntılı bölüm başlıkları için, bkz. Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, c. 9 (Peşte: C. A. Hartleben, 1827), 177-180; Sara Nur Yıldız, "Şükrullāh" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*; ve Şükrullāh, *Behçetü't-Tevārīḫ*, 76-79.

41 Ertuğrul'un babası olduğu varsayılan Süleyman'dan değil Ertuğrul'dan epeyce kuşak önce gelen atalardan söz ediyorum; örneğin, bkz. Enverī, *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı* (*1299-1466*), (der.) Necdet Öztürk (İstanbul: Kitabevi, 2003), 13-21.

42 Enverī, *Düstûrnâme-i Enverî*, 13-21; Şükrullāh, *Behçetü't-Tevārīḫ*, 76-77; Anonim, *Die altosmanischen anonymen Chroniken: Tevârih-i Âl-i ᶜOsmân*, (der.) Friedrich Giese, c. 1 (Breslau: kendi yayını, 1922), 4-5; ve "Rûhî Târîhi," 375.

Selçuklu sultanlığını kuran tarihi bir şahsiyet olan Süleyman'dan esinlenerek kurgulanan bir karaktere benzer.

ᶜĀşıḳpaşazāde, Büyük Selçuklular'dan sadece Osman'ın dedesinin adı hususunda esinlenmekle kalmamıştır. Büyük Selçuklular, Acem kültürünü benimsemişlerdi, uç bölgesi olarak gördükleri Anadolu ilgilerini çekmiyordu. Bölgeyi, askeri anlamda kuvvetlenmelerini sağlayan, ancak sonradan kural tanımaz yaşam tarzları yüzünden sorun olmaya başlayan göçer Türk boylarını göndereceksleri nihaî istikamet olarak kullandılar. Bu anlamda, Acemlerin Türk göçerlerden siyasî güce kavuşana kadar istifade ettikten sonra, onları Süleyman adlı birinin önderliğinde Anadolu'ya göndermiş olduklarını öne sürmek, her ne kadar ᶜĀşıḳpaşazāde Selçuklular'ın adını kullanmamaya özen gösterse de Selçuklu tarihine gayet güzel uyum sağlar.[43] ᶜĀşıḳpaşazāde, Türkler ile Moğolları işte bu bağlamda bir araya getiriyordu:

> Süleymanşah Gaziyi ilerü çekdiler kim ol göçer evlerün ulularından idi. Elli bin mıkdarı göçer Türkman ve Tatar evin koşdılar.[44]

Günümüzde Tatar, Moğol anlamına gelmese de Tatar sözcüğünün ortaçağda konuşulan Arapça, Farsça ve Türkçede, tıpkı batı lisanlarında olduğu gibi, Moğollar için kullanıldığını anımsayacak olursak,[45] ᶜĀşıḳpaşazāde'nin göçer Türkler ile Moğolları Anadolu'ya birlikte getirdiğini görürüz. ᶜĀşıḳpaşazāde, Süleymanşah'ın doğuya geri dönerken Fırat Nehri'ni geçerken ölüşünün meşhur hikâyesini anlattıktan sonra, beraberindeki göçerlerin bir kısmının Suriye'ye dağıldığını bir kısmının ise Anadolu'ya geri döndürdüğünü belirtir:

> Bazısı Rûma döndiler. Kimi Tatar ve kimi Türkmandır. Şimdiki halda Rûmda olan Tatar ve Türkman ol tayfadandır.[46]

---

43 Bu makaleyle ilgili yazdığı hakem raporunda Gottfried Hagen'in bana hatırlattığı üzere, Acemlerin Türkmenleri kullandıktan sonra onları kendileri için önemi olmayan topraklara göndererek onlara yol vermelerinin bu tenkidi, Osmanlılar ile onlara tâbi konargöçerler arasındaki huzursuz ilişkinin çerçevesinde okunabilir ki bu konu, ᶜĀşıḳpaşazāde tevarihini yazarken büyük önemi haizdi. Osmanlıların kendilerini yerleştirmek ve kendilerinden vergi toplamak için çok uğraştığı Anadolu'daki birçok Türkmen, kendilerine yönelik bu hareketleri hüsranla karşılayıp pek yakında sadakatlarını Şah İsmail'e (hük. 1502-24) yöneltecekti.

44 ᶜĀşıḳpaşazāde, *Tevārīḫ-i Āl-i ᶜOs̱mān*, 92.

45 Faruk Sümer, "Tatar – Orta Şark'ta Tatarlar" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, 1. kısım, 58-61; Batı'da Tatar "Tartar" olarak anılıyordu.

46 ᶜĀşıḳpaşazāde, *Tevārīḫ-i Āl-i ᶜOs̱mān*, 93.

Demek ki ᶜĀşıḳpaşazāde'ye bakılırsa, Türkler ve Moğollar Anadolu'ya birlikte yerleşmişlerdi ve Osman'ın atalarının Anadolu'ya gelişinin, başka rivayetlere göre kendilerini ata topraklarından batıya doğru iten Moğol istilaları ile hiçbir alakası yoktu.

Mesele ᶜĀşıḳpaşazāde'nin Moğol istilalarını Osman'ın dedelerinin Anadolu'ya gelme sebebi olarak belirtmemesinden ibaret değil; bence ᶜĀşıḳpaşazāde'nin tarihsel anlatısı öyle kurgulanmış ki, hem Türkmen hem de Moğol göçerlerin Anadolu'ya Selçuklu hanedanının yerleşmesinden daha önce gelmiş oldukları izlenimi yaratılıyor. ᶜĀşıḳpaşazāde, Selçuklu hanedan mensuplarından Alâeddin'in Anadolu'ya geldiğini ve Ertuğrul hayattayken Süleymanşah'ın ölümünden sonra memlekete sultan olduğunu öne sürüyor. Tarihsel açıdan bakıldığında, Anadolu Selçuklu hanedanı, merkezi daha doğudaki esas Selçuklu ailesine mensup biri tarafından kurulmuş olmasına rağmen, Alâeddin ilk Anadolu Selçuklu sultanı değildi. ᶜĀşıḳpaşazāde ise Alâeddin'i Anadolu Selçukluları'nın ilk sultanı yapmakla kalmayıp tek sultanı kılar. ᶜĀşıḳpaşazāde'nin tarihinde başka Selçuklu sultanının adı geçmez; Alâeddin'in tam olarak kim olduğu da belirsizdir. Anadolu Selçuklu sultanları arasında Alâeddin lakabını taşıyan üç hükümdar vardır; hükümdarlıkları on üçüncü yüzyılın büyük kısmına, aşağı yukarı 1220-1300 arasına dağılmıştır.[47] ᶜĀşıḳpaşazāde'nin Alâeddin'in adını andığı herhangi bir rivayette bu üç Alâeddin'den hangisini kastettiğini bilemiyoruz; ayrıca, daha sonraki Osmanlı tarihçilerinden birinin de işaret ettiği gibi, Alâeddin adının geçtiği bir vak'aya, söz konusu üç tarihi şahsiyetten hiçbirinin uymadığı durumlar da var.[48] Kısacası, ᶜĀşıḳpaşazāde'nin Alâeddin'i, tarihi bir şahsiyet değil, sadece on üçüncü yüzyıla indirgenmiş bir Anadolu Selçuklu tarihini temsil eden efsanevî bir karakterdir. ᶜĀşıḳpaşazāde ya da Yaḥşı Faḳīh, iki yüz elli yıllık Anadolu Selçuklu tarihini tek bir sultanın, aslında tarihsel niteliği olmayan belirsiz bir Alâeddin'in, ömrüne sığdırmakla, Osman'ın sözde dedesi Süleymanşah'ın Anadolu'ya Selçuklulardan daha önce geldiği iddiasının yolunu hazırlar; bu iddiayı da Osman'ın istiklalini ilan ettiği anda ona şunları söyleterek ortaya atar:

---

47 Bunlar I. Keykubad (hük. 1220-1237), II. Keykubad (hük. 1249-1257, iki farklı Selçuk meliki ile birlikte) ve III. Keykubad'dır (hük. 1298, 1301-1302); Clifford Edmund Bosworth, *The New Islamic Dynasties*: *A Chronological and Genealogical Manual* (New York: Columbia University Press, 1996), 213; *krş*. Faruk Sümer, "Keykubad III" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

48 Müneccimbaşı, *Cāmiü'd-düvel*, 23 [73-74]; Müneccimbaşı, *Şaḥā'ifü'l-aḫbār*, c. 3, 275.

> Ve ger ol, 'ben Âl-i Salçukvan' der ise, ben hod 'Gök Alp oğlıyın' derin. Ve ger 'bu vilâyete ben anlardan öndin geldüm' der ise, Süleymanşah dedem hod andan evvel geldi.[49]

Kısacası, ᶜĀşıḳpaşazāde, Osmanlıların kendilerini, Anadolu'ya yerleşen, aralarında hem Türklerin hem de Moğolların bulunduğu ilk kavimlerin torunları olarak tahayyül ettikleri bir geçmişin, büyük ihtimalle Yaḥşı Faḳīh'in menâkıbnâmesinde rastladığı izlerini metnine taşır. Son derece yaratıcı olan bu kurgu, hem Osmanlıların siyasîgüç iddiasını, hem de onların Moğollar ile kurdukları ittifakı meşru kılar.

Moğollara olumlu yaklaşan bu geçmişin son hatırası da, Kilikya'daki Türkmen boylarının atasına münasip görülen Moğol adıdır. II. Bayezid zamanında (hük. 1481-1512) Memlûklar ile Osmanlılar bu bölgenin hâkimiyeti için rekabet halindeyken, Ramazanoğullarını Osmanlılar ile ilişkilendiren bir şecere dolaşıma girmişti. Bu şecerenin en eksiksiz halini, *Oruç Tarihi*'nin iki yazma nüshasında bulmak mümkün. Yazar, Süleymanşah'ın Fırat Nehri'ni geçerken öldüğünü belirttikten sonra, göçer Moğol aşiretlerinin etrafa dağıldığını söyler:

> Bu Tatar begleri içinde Boz-oklu, Üç-oklu dahı dirler, bir ulu han vardı, Bacu Han dirlerdi. Anun altı oglı vardı. Birinün adı Yüregir, birinün adı Kosun, birinün adı Varsak, birinün adı Kara Îsâ, birinün adı Üzer, birinün adı Gündüz, birinün Kuş-temür dirlerdi.[50]

Bacu Han öldükten sonra Yüregir bölgedeki boyların başına geçer. Onun ardından da Ramazanoğullarının kurucusu Ramazan gelir. Burada oğullarına Varsak ve Yüregir gibi büyük Oğuz boylarının adlarını takan Moğol bir önder görüyoruz. Üstelik Osmanlılar onlarla aynı soydan olduklarını iddia ediyorlar.[51] Bütün bunların arasında belki de en çarpıcı olan Bacu adı; bu isim, o zamanın okuyucularına 1243 ve 1256 yıllarında Selçukluları bozguna uğratan Moğol ordularının komutanı ve Anadolu'ya Moğol bölüklerini yerleştiren lider olan Baycu'yu çağrıştırmış olmalı. Osmanlılar, Osman'ın çağdaşı olan Sülemiş'in dedesi Baycu ile Osman'ın sözde dedesi Süleymanşah'ı Anadolu'ya birlikte getiren bir Türk-Moğol geçmişinden daha iyisini kurgulayamazdı.

On dördüncü yüzyılda, Osmanlılar halen Moğollara tabiyken ve on binlerce Moğol ailesi Anadolu yaylakları ile kışlakları arasında mekik dokurken, Osman-

---

49 ᶜĀşıḳpaşazāde, *Tevārīḫ-i Āl-i ᶜOs̱mān*, 103.

50 Oruç bin ᶜĀdil, *Oruç Beğ Tarihi*, 4.

51 Oruç bin ᶜĀdil, *Oruç Beğ Tarihi*, 4-6.

lı topraklarında Türklerin ve Moğolların ortak kökenlerine dair bir tarihyazımı geleneği belirmiş olması şaşırtıcı değil. Moğollar ile Türklerin çok daha uzun bir süre boyunca kaynaşmayı sürdürdükleri Orta Asya'da da aynı dönemde benzer bir ortak köken anlatısı gelişmeye başlamış ve pek çok açıdan Türk-Moğol geleneğinin tecessümü olan Timur soyunun giderek artan prestijine paralel olarak on beşinci yüzyılda iyice kökleşmişti.[52] Belki de asıl şaşırtıcı olan, Osmanlı tarihyazımı geleneğinin on dördüncü yüzyıldaki efsanelerinden böylesine çabuk ve toptan sıyrılmasıdır; öyle ki, Timur, oralara 150 yıl önce yerleşmiş olan Moğolların torunlarını da yanına alıp Anadolu'yu terk ettikten sonra, ʿĀşıḳpaşazāde'nin muhtemelen Yaḫşı Faḳīh'den alarak kendi anlatısına taşıdığı rivayetler dışında hiçbir yerde onlardan bir eser bulmak mümkün olmaz.[53]

Kısacası, Osmanlılar on dördüncü yüzyılda, siyasî çıkarları öyle gerektirdiğinde, yaratıcı bir şekilde Moğolları akraba ilan ederek kendilerini onlarla aynı hizaya getirdi. Ancak Moğolların siyasîgücü azalıp son artıkları da on beşinci yüzyıl başlarında Anadolu'dan tümüyle çekildikten sonra, Osmanlılar, geçmişteki Moğol hükümranlarını unutup Selçuklulara gösterdikleri sözde sadakatin altını çizmeye başladı. Anlaşılan o ki, özellikle menşe' anlatıları söz konusu olunca, tarihyazımı, ya da ortak hafızanın inşası, edebî kurgu kadar yaratıcı olabiliyor.

---

52 Bkz. Mihály Dobrovits, "The Turco-Mongolian Tradition of Common Origin and the Historiography in Fifteenth Century Central Asia," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 48* (1994), 269-277.

53 Burada, Timur askerleriyle Anadolu'dan ayrıldıktan sonra, Anadolu'da kalan Moğollara rastlandığını belirtmek gerek; örneğin bkz. ʿĀşıḳpaşazāde, *Tevārīḫ-i Āl-i ʿOs̱mān*, 152-153. Bu referans için H. Erdem Çıpa'ya teşekkür ederim. Ayrıca, Osmanlıların Cengiz Han'ın torunlarıyla ittifaklar kurmaya devam ettiklerini de hatırlatmak gerekir. Bu müttefiklerden en önemlisi, on sekizinci yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı'ya bağlı ama birçok açıdan siyasî muhtariyet içinde Kırım'da yaşayan Kırım Tatarları'dır.